

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА „СЛАВЯНСКО ЕЗИКОЗНАНИЕ“**

**ИДЕИ ЗА ЕЗИКОВАТА ЧИСТОТА
В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ И ПОЛСКИЯ
КНИЖОВЕН ЕЗИК**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане
на научната и образователна степен „доктор“
по професионално направление
2.1. Филология (Славянски езици – Полски език)

Докторант:
**Васил Валентинов
Гешев**

Научен ръководител:
доц. д-р Диляна Денчева

София, 2025

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедра „Славянско езикознание“ към Факултета по славянски филологии на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ от 17.10.2025 г.

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави, заключение и библиография. Общият му обем възлиза на 121 страници, от които 5 библиография.

Научно жури:

Автори на рецензии:

доц. д-р Величко Панайотов (председател на журито)

проф. д-р Надка Николова

Автори на становища:

доц. д-р Владислав Миланов

проф. дфн. Диана Иванова

проф. д-р Иван Петров

Материалите по защитата са на разположение за интересувашите се в каб. 154 в сградата на Ректората на СУ „Св. Климент Охридски“.

Съдържание на автореферата

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕТРАЦИОННИЯ ТРУД ..	5
Обект на изследването	5
Избор и актуалност на темата	5
Теоретична основа на проучването.....	6
Основни цели на изследването	6
Методи на изследването.....	6
Ограничения в изследването	7
II. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	8
Глава 1. Научен апарат.....	8
1.1. Пуризм.	8
1.2. Нация.....	10
1.3. Национален език.....	11
1.4. Книжовен език.....	12
1.5. Диалект.	12
1.6. Билингвизъм и мултилингвизъм.	14
1.7. Колективното несъзнавано.	16
2.1. Екстралингвистични фактори, влияещи върху оформянето на нациите и националния език.	19
2.2. Екстралингвистични фактори, допринесли за оформянето на българския и полския национален език.	20

Глава 3. Степени на външно влияние и реакции срещу тях	23
3.1. Бележити фигури в пуристичната дейност през българското Възраждане и следосвобожденския период.....	23
3.1.1.–3.1.2. Александър Теодоров-Балан и Иван Богоров.....	25
3.1.3. Отношение към регионализмите.	25
3.2.1.–3.2.2. Александер Лентовски и Владислав Неджведски.	26
3.2.3. Отношение към регионализмите.	28
3.1.4. и 3.2.4. Обобщение на възгледите.	29
3.3. Разлики в съотношението на чуждата и домашната лексика между книжовния език и диалектите.....	30
Глава 4. Статистически данни от речници в съвременния български и полски език.....	33
III. ПРИНОСИ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	35
IV. ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА В АВТОРЕФЕРАТА	38
V. ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОБЛЕМАТИКАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	40

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕТРАЦИОННИЯ ТРУД

Обект на изследването

Представеният труд е посветен на пуризма в България и Полша. Това, което я отличава от класическата гледна точка за езиковия пуризм, е интердисциплинарният поглед върху културните влияния, водещи до езиковото влияние между етносите и народите. И по-конкретно, сравнява българския и полския пуризм според критериите, облечени в теория от американския учен Джордж Томас.

Избор и актуалност на темата

Темата за езиковата чистота е актуална не само към периода от историята, в който възникват и се оформят българският и полският книжовен език. Актуална е и в днешно време, защото в ХХІ в. възникват нови понятия в по-големи количества от предишните епохи. Това поставя и съответното раздвоение на общественото мнение и колебание между двата варианта за справяне с новото време – да се възприеме чуждата лексема, назоваваща понятието или да се създаде неин еквивалент въз основа на домашната лексика (в българския и в полския социолингвистичен контекст).

Теоретична основа на проучването

В своята книга *Linguistic Purism*, Джордж Томас облича в езиковедска теория своите възгледи относно пуризма като социолингвистично явление. Настоящата работа се опира изцяло на неговата теория за видовете пуризм, служеща като скали за три различни показателя, по които да може да се оценява и класифицира пуризмът в Полша и в България.

Сравнението е възможно, благодарение на много от сходствата между българския и полския език, които се дължат не толкова на техния общ произход, колкото на приликите в социалната действителност между двете страни.

Основни цели на изследването

1. Интердисциплинарен поглед върху езиковия пуризм;
2. Откриване на удачни критерии за съпоставка на различните форми на пуризм;
3. Създаване на скала за неговото оценяване;
4. Поставяне на българското и полското проявление на пуризма върху създадената скала с цел адекватна съпоставка.

Методи на изследването

– ексцерпция на лексикален материал от различни езици с цел наблюдение и анализиране на

социолингвистичното и стилистичното възприемане на извлечения материал;

– емпиричен подход с цел да се използване факти като доказателствена част за изградената теза, поднесени във вид на малки и големи списъци от лексикални единици;

– статистически подход с цел възможно най-точно класифициране на пуристичните проявления в българския и полския език;

– интердисциплинарен подход, използващ факти от гледище на географията, историята и социологията, с цел описание на екстралингвистичните фактори, влияещи върху езика.

Ограничения в изследването

– описанието на екстралингвистичните фактори включва няколко примера за възникващи култури и езици от различни части на света в независими един от друг периоди от историята;

– обзорът на историите на българския и полския книжовен език се ограничава до навлизането на лексика от чуждестранен произход, но включва и културно-историческите причини за това навлизане;

– при анализа на българските и полските териториални диалекти с цел съпоставка трудът се ограничава до териториалните диалекти, които в съвременното все още се намират на територията на двете национални държави, без да взема под

внимание говори и диалекти, употребявани извън България и Полша.

II. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Глава 1. Научен апарат.

Първата глава представлява описания и дефиниции на основните понятия, върху които трудът е изграден.

1.1. Пуризъм.

В първата глава са изредени основните понятия, с които научният труд си служи, най-важното от които е самият пуризъм. В тази част са посочени различни гледни точки за класификацията на видовете пуризъм. Гледните точки на Надка Николова и на Анджей Марковски по тази тема отчасти се припокриват – разграничават *национален (или народен) пуризъм, традиционен пуризъм, елитарен пуризъм, егоцентричен пуризъм, реформаторски пуризъм, защитен пуризъм, традиционен, националистически, педагогически и шеговит пуризъм*. Тъй като повечето от тези форми като резултат отчасти се припокриват една с друга, трудът се опира върху осите на Джордж Томас:

– *перспективна ос* – според степента на убеждението може да се „измерва“ като дефинираме

нулевата степен на пуризм като антипуризм, а най-високата степен – като ксенофобия:

антипуризм ~ ксенофобия

Върху перспективната ос може да се отрази преценката, почти като с физична мерна единица, отношението на дадена личност или група от хора (или цяло общество) към външното езиково влияние. Макар това да не е точна наука като физиката или математиката, можем да преценим „на око“ степента на обич или на неприязън към това естествено влияние.

– *времева ос* – според това, кой исторически стадий от развитието на езика бива идеализиран, двете крайни степени могат да бъдат:

архаизация ~ реформизъм

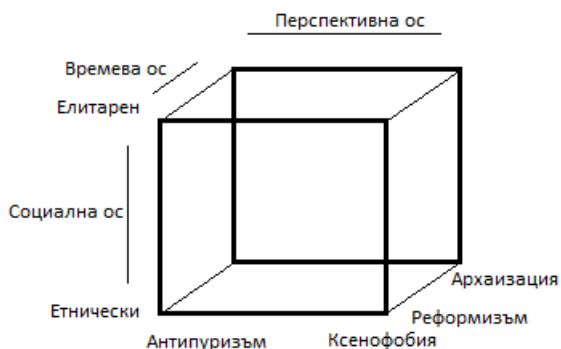
Знаем, че формирането на националния език и съответно на новия книжовен език включва най-различни решения, които трябва да се вземат. Едно от тези решения е как да се подберат езиковите средства – от по-стара негова форма или съобразена с актуалната жива реч.

– *социална ос* – според културната принадлежност и йерархията в едно общество Дж. Томас различава прояви на пуризм, които смятат някои от народните форми на езика за чисти (етнически), и прояви на пуризм, които вярват, че

чистият език трябва да бъде отражение на високата култура (елитарни):

етнически ~ елитарен

Тъй като осите са три, графиката за класифициране не може да бъде изобразена двуизмерно, например като квадрат, а трябва да бъде триизмерна. Затова той я представя под формата на куб:

1.2. Нация.

Според определението от *Речника на човешката география* на Оксфорд, нация означава „голяма група хора, събрана и свързана от обща история, език, религия и/или родна земя.“ Винаги върви ръка за ръка с идеологията, върху която се изгражда – т.нар. национализъм.

1.3. Национален език.

Понятието *национален език* не бива да се бърка с понятието *книжовен език*. Националният език е по-широко понятие, което в различен контекст се употребява с различен семантичен нюанс. Конрад Бран дефинира четири различни значения на термина:

– *хтонолект* (chthonolect) – териториален език на определен народ или етнос;

– *хоралект* (choralect) – регионален език, т.е. официален език на административна област, окръг или щат от суверенна държава;

– *демолект* (demolect) – език на дадена етническа и/или културна общност в суверенна държава. Терминът се използва най-много в контекста на държави, в които живеят много различни етноси, например в Африка.

За целите на настоящия труд ще обърнем внимание на *политолекта* или официалния език на държавата, защото в България и в Полша държавата е основана и управлявана от етническото ѝ мнозинство и след създаването на двете нации, националният език в културно-историческия контекст на двете държави е напълно недвусмислено понятие. След постигането на независимост постепенно се централизира националната култура и в резултат централизираната форма на националния език вече има „надмощие“ над регионалните говори и постепенно започва частичната им асимилация.

1.4. Книжовен език.

За разлика от националния език, книжовният език е по-строго контролиран от съответните държавни институции. Той включва много по-стриктно определени норми и има за цел да покрива определени общодържавни стандарти.

Когато днес говорим за езика на някой културен народ, например български, руски, френски и пр., ние обикновено разбираме съответния литературен (книжовен, национален) език. А литературен език, това е езикът, който се използва в художествената и научната литература, езикът, на който се списват вестниците и списанията, на който се осъществяват всички обществени прояви, на който се води обучението в училищата и пр. Тоя език обединява членовете на нацията и е една от характерните ѝ черти. Литературният език обаче е само една от формите на общонародния език, защото покрай него съществуват и редица диалекти (наречия, говори).

1.5. Диалект.

Терминът диалект произлиза от старогръцката дума *διάλεκτος* – говор, реч, разговор. С него се обозначават всички езикови прояви, които излизат извън обхвата на книжовния език, всички естествени употреби на езика от който и да било колектив.

За класификацията на диалектите С. Стойков представя следните две понятия от традицията на българската диалектология:

– *териториални диалекти* (местни, локални, географски) – езикови разновидности, които са ограничени териториално и заемат отделни части на езиковото землище. Те са пълноценно средство за общуване, което задоволява напълно всички нужди на колектива. Като езикови единици териториалните диалекти се характеризират с особености, които засягат всички страни на езика – на първо място фонетиката и речника, а след това морфологията и синтаксиса. Местните диалекти обслужват народните маси и имат свой граматичен строеж и основен речников фонд.

– *социални диалекти* – езикови разновидности, които са присъщи на отделни повече или по-малко обособени групи (колективи), изградени върху общи производствени или други интереси. Те не са пълноценно средство за общуване. Като езикови единици този вид диалекти се характеризират с особености само в речника и фразеологията. Социалните диалекти нямат свой собствен граматичен строеж и основен речников фонд, а използват граматичния строеж и речниковия фонд на местен говор или на литературния език. Затова те никога не могат да се развият в самостоятелни езици.

По темата за чистотата на езика в контекста на българския и полския език от значение са териториалните или традиционните диалекти, следователно с думата *диалект* в настоящия труд ще бъдат назовавани именно местните разновидности на общонародния език, назовавани от науката с тези два термина.

Тъй като няма напълно точен и обективен критерий, благодарение на който да може да се сложи една точна граница между понятията *език* и *диалект*, за целите на настоящия труд ще се позовем на опозицията между териториален говор и книжовен език в социолингвистичен аспект, защото това е от обществено значение конкретно при българския и полския публичен дискурс.

1.6. Билингвизъм и мултилингвизъм.

Терминът *билингвизъм*, в буквален превод от латински – двуезичие – назовава най-важното за обяснението на пуризма социолингвистично явление, а именно съществуването на два или повече езика в рамките на един и същ езиков колектив, който използва алтернативно тези езици в съответните комуникативни сфери в зависимост от социалната ситуация и други параметри на комуникативния акт.

Билингвизмът се проявява при териториално съседство или съжителство на два или повече етноса. В случай, че се образува общество, където да са

повече от два, многоезичното явление се назовава с термина мултилингвизъм (също и многоезичие, полилингвизъм или плурилингвизъм), за да се разграничава смислово от по-основния вариант. Билингвизмът се смята за основната градивна единица на мултилингвизма.

– *симетричен билингвизъм* – двуезична ситуация, при която двата езика се знаят еднакво добре и следователно се употребяват еднакво много в хармонична симбиоза. Макар да е относително трудно да се прецени дали има идеално симетричен билингвизъм, на места по света има представители на различни етноси, достатъчно далечни (в културен и езиков аспект) едни от други, за да не се асимилират лесно, но достатъчно близки по нрави, за да няма социална вражда между тях. Такъв случай отчасти са някои български градове, където има както значителен брой етнически българи, така и значителен брой етнически турци. И едните и другите в семейството си ползват собствения език, социалната поносимост между тях е налице, но същевременно и смесването на групите е ограничено, така че от векове не са се слели едни с други.

За сравнение, евреите и ромите, както в България, така и в Полша, говорят много повече на български или полски език, отколкото на своите някога родни езици, което показва, че в техния

случай се наблюдава т.нар. асиметричен билингвизъм.

– *асиметричен билингвизъм* – по-често срещаният вариант, при който единият език обслужва пълноценно повече сфери на общуване от другия, което води до постепенно излизане на недоминантния език от употреба. Не винаги става въпрос за пълно излизане от употреба, но доминантният език се оказва сериозно влияние върху подчинения по начин, който определено не се наблюдава в обратната посока.

1.7. Колективното несъзнавано.

В психологията *колективното несъзнавано* (*kollektives Unbewusstes*) е термин, въведен от швейцарския психолог Карл Густав Юнг. Понятието представлява убеждение, че подсъзнателният ум обхваща инстинктите на юнгианските архетипи – вродени символи, разбираеми от раждането на всички хора. Юнг смята, че колективното несъзнавано е в основата и обгражда подсъзнателния ум, разграничавайки го от личното несъзнавано на фройдистката психоанализа. Той вярва, че концепцията за колективно несъзнавано помага да се обясни защо подобни теми се срещат в митологиите по целия свят. Той твърди, че колективното несъзнавано има дълбоко влияние върху живота на

индивидите, които преживяват неговите символи и им придават смисъл чрез своите преживявания.

Макар Юнг да не прави изследвания върху самия език, логиката в неговото обяснение за *колективното несъзнавано* е приложима, ако погледнем на езика като на огромна архитектура от логически връзки, дълбоко заложена в човешкото подсъзнание. По-голямата част от това многопластово наслояване на когнитивни връзки е напълно неосъзната от носителите на който и да е език (с изключение на езиковите специалисти), но е универсално или общочовешко. Въпреки че езици, много далечни един от друг, могат да нямат почти нищо общо, когато четем тяхната граматика, те все пак стъпват върху един абстрактен понятиен апарат, разбираем за подсъзнанието на всеки човек. Клиф Годард и Анна Вежбицка наричат това *естествен семантичен метаезик*. С него те обясняват най-простите понятия, съществуващи в абсолютно всеки език. За много от тях не се дава определение, но всеки човек има тяхната семантика закодирана в подсъзнанието. Независимо каква лексема различните езици използват за тяхното назоваване, понятията не се разминават в своята семантика.

Отначало Вежбицка дава четиринайсет от тях, а после списъкът се разширява до шейсет и пет. Например:

– *субстантиви* – аз, ти, нещо, хора, тяло;

- *оценъчни* – добър, лош, голям, малък;
- *свързани с речта* – казвам, дума, истина;
- *екзистенциални и притежателни* – съм, съществувам, мое;
- *свързани с времето* – кога, сега, преди, след и др.;
- *свързани с пространството* – къде, тук, над, под и др.

Въз основа на теорията на Юнг и метаезика можем да подсилим аргумента на Адолф Юлихер за общата величина (*tertium comparationis*) и да направим заключението, че макар всеки език да има свои уникални подробности във всяка своя област и да няма два еднакви, има и общочовешки семантични основи, които не възникват вторично от културата на едно общество, а са изцяло генетично заложени в нашето подсъзнание. Разликата в проявленията им не ги преве несравними. Въз основа на това в настоящия труд са използвани понятията *колективно подсъзнание* и *колективен усет* за описанието на сходствата в усещането за значенията на думите и техните стилистични особености от страна на всички носители на даден език. Те не са изцяло осъзнати от отделния индивид, но при голям колектив, каквито в контекста на пуризма са етносите и нациите, се образува такъв колективен усет.

Глава 2. Обща картина на зараждането на националните езици

2.1. Екстралингвистични фактори, влияещи върху оформянето на нациите и националния език.

Първата подточка на втора глава представлява подробно описание на най-видимите екстралингвистични фактори, довеждащи до оформянето на един език и една култура. Макар да е почти невъзможно да се обхване всеки влияещ фактор, географията, културата и всички вторични влияния и наслоявания, все пак част от основните важни неща, довели съвременното, са обозрими. Затова там са представени примери как географските условия, в които едно племе някога се е заселило, влияят върху формирането на едно общество. След това хиляди социални, културни и политически явления могат да предизвикат ефекта на пеперудата и в дългосрочен план да доведат до тези колосални разлики, които виждаме в днешно време между обществата в различните краища на света.

Целта на подточката е да се установи:

– Как се формират културите в световен план (включително извън България и Полша)?

– Какво в културата и историята води до създаването и утвърждаването на нациите?

– Как една изкуствено поставена политическа граница разделя даден език на две части?

2.2. Екстралингвистични фактори, допринесли за оформянето на българския и полския национален език.

Същественото в този подраздел е:

– Обзорът на историите на България и Полша и подчертаването на сходствата и различията в чуждоезиковите влияния;

– На кои екстралингвистични фактори се дължат разликите между двете страни?

– Как социолингвистичната действителност предизвиква появата на пуристите през ХІХ в.?

Тази част съдържа обзор на историята на България и Полша, като набляга на езиковите прояви след всяко значимо социално или политическо явление. Изгражда голяма обща представа относно навлизането на лексика с неславянски произход, с цел да стане ясно на читателя по какво се различава и колко е своеобразно всяко културно влияние на една култура, независимо дали е доминантна, или подчинена върху съседните, с които има контакт. Там се намират и основните сравнения между количеството чужди думи в полския език и в българския език, както и по-важното – кои чужди думи от кой конкретно чужд език са заети и какво е отношението на двата обсъждани славянски народа

към тях. Общият обзор е върху цялата история от късния праславянски период до началото на XI век, но основният фокус за целите на научния труд е върху Българското възраждане и Просвещението в Полша, и оформянето на съответните национални езици. Това явление обединява по-големи близкородствени етнически маси (отколкото етническата идентичност може да обедини) под идеята за една обща национална идентичност, която при оформянето на новия книжовен език играе съдбоносна роля. След оформянето на нациите и индустриализацията на икономиките, голяма част от нещата, които преди това са функционирали и са се променяли по характерния за природата по-хаотичен начин, вече са строго стандартизирани, а това обхваща и официалния език на съответната държава. След тези разтърсващи всяко общество промени, речта на един народ поема в нова посока на развитие и се променя завинаги.

Основните изводи, през които народите минават, са, че аналогичните явления при оформянето на българската и полската нация са повече от разликите. Фактори, допринесли за оформяне на нацията, пряко повлияли на езика:

България

- *Гръцко влияние при*

Полша

- *Романско влияние при*

*приемането на
православието*

- *Падане под османска власт, довело до изчезване от картата (1396–1878)*

- *Национализъм като ответна реакция*

*приемането на
католицизма*

- *Триделение на страната между Прусия, Австрия и Русия, довело до изчезване от картата (1795–1918)*

- *Национализъм като ответна реакция*

Различия и сходства:

- *Гръцкото влияние в българския език не предизвиква негативна ответна реакция, както турското и руското, въпреки периода на византийска власт.*

- *Голяма част от турските лексеми имат фолклорен стилистичен отенък.*

- *Латинското влияние в полския език не предизвиква негативна ответна реакция, както германоезичното и руското.*

- *Голяма част от немските лексеми имат фолклорен стилистичен отенък.*

- *Заемките от руски са повече, отколкото в полския език.*
- *Заемките от руски са по-малко, отколкото в българския език.*

Глава 3. Степени на външно влияние и реакции срещу тях

3.1. Бележити фигури в пуристичната дейност през българското Възраждане и следосвобожденския период.

Подробно описание на възгледите на няколко бележити фигури и техните опити да култивират националния език, като при повечето от тях се откроява стремежът езикът на бъдещата нация да има минимално количество чужди думи, а възможност да се постигне една почти утопична идея – нулево чуждо влияние, макар то да е теоретично невъзможно, освен ако народът живее на остров и има нулев контакт с външния свят.

Универсална закономерност при всяко общество от всеки период от историята е, че винаги съществуват масови обществени тенденции, които функционират по следните начини:

– понякога са *политически дирижирани* и *осъзнати* – в случаите, в които политическият елит, със или без съдействието на другите форми на елит, задава на обществото съответните посоки, в които смята, че трябва да се поеме. Може да засяга всеки

социален аспект на живота, но в случая ще се ограничим с наблюдението върху езика и културата, доколкото културата влияе на езика е той е нейно отражение.

– могат да бъдат *политически манипулирани*, но неосъзнати от широката общественост – което понякога се нарича пропаганда, но пропагандата може да има всякакви форми и понякога политическите и медийни средства, с които тя се прилага, могат така да оформят общественото мнение, че населението изобщо да не осъзнае причините за своето мнение.

– могат да бъдат *неосъзнати* – знаем, че много от процесите, обект на изследване на различните дялове от езикознанието, са неосъзнати от носителите на съответните езици. Разбира се, части от морфологията и от лексиката са повърхностно осъзнати, видими и за неспециалиста, но обикновено това важи само за тяхното повърхностно равнище. На по-дълбоко равнище на тези процеси вече е осъзнато само от специалистите. По темата за езиковата чистота е важно да се спомене конкретно социолингвистичният елемент от осъзнатото и неосъзнатото в чуждоезиковото влияние.

3.1.1.–3.1.2. Александър Теодоров-Балан и Иван Богоров.

Първият значим учен, подробно описан сред тях, е българският академик, езиковед и литературен историк – **Александър Теодоров-Балан**, неговото родолюбие и езиков патриотизъм. Веднага след него в съдържанието на настоящия труд е видният български енциклопедист и, също като Балан, представител на Българската академия на науките – **Иван Богоров**. Освен общото описание на ксенофобските им възгледи като пуристи, подразделението на главата съдържа големи списъци с примери за думите, с които дейците са се борили. Изредените примери са както за успешно заменените чужди думи с родни еквиваленти, така и за неуспешните.

3.1.3. Отношение към регионализмите.

Що се отнася до регионализмите, българските пуристи, както повечето български книжовни дейци от епохата на Възраждането и след Освобождението, не изпитват типичната за съвременния българин неприязън към диалектите и регионалните вариации на българския език. Обикновено дори ги смятат за лексикално богатство, отражение на културното богатство.

От своя страна А. Балан и И. Богоров дори имат предпочитание към общонародния език дори и

пред руските и църковнославянски лексеми и техни варианти, въпреки че през призмата на проруските форми на национализъм родствеността между българския и руския език се възприема като братска близост, както и историческата свързаност с църковнославянския език. Двамата пуристи са в опозиция дори и на това, като възприемат близкородствените славянски езици за не по-малко чужди от останалите. За сравнение, в предишните периоди от историята отделните славянски народи не са имали усещането, че говорят на различни езици, а просто се е смятало, че е друга диалектна област на същия език. През XIX в. с помощта на национализма това коренно се променя.

3.2.1.–3.2.2. Александер Лентовски и Владислав Неджведски.

Като полски еквиваленти на Балан и Богоров са посочени двама полски дейци от същата епоха, а именно **Александер Лентовски (Aleksander Łętowski)**, журналист и икономист, и **Владислав Неджведски (Władysław Niedźwiedzki)**, езиковед, редактор на речник и етнограф. И двамата са ревностни защитници на полската родна реч и езикови ксенофоби, остро критикуват всички чужди лексикални единици. Отделните списъци с примери са поделени на отделните тематични области на речта.

България

- Думи от турски
произход:
боклук > *смет*
синджир > *верига*
сеир > *гледка*
харч > *разноска*
гайтан > *обтока*
шише > *стъкленица*
сапун > *отрив*
- Думи от руски
произход:
зрелище > *гледка*
удобство,
удоволствие > *пригода*
семејство > *челяд*
проверявам >
пригледвам
награда > *мъзда, дарило*
способен > *вреден*
граница > *слог*
разход > *разноска*
зрение > *глед*
изряден > *уреден*
- Думи от латински
произход:

Полша

- Думи от германски
произход:
cug > *przeciąg*
buchalter > *księgowy*
halsztuk > *krawat*
kartofla > *ziemniak*
furmanka > *wóz*)
Briefträger > *listonosz*
Regenschirm >
deszczochron
- Думи от руски
произход:
chuligan > *łobuz, złoczyńca*
dobrać się > *dostać się*
gradus > *stopień*
podrad > *dostawa*
rozkosz > *przepych*
siny > *blekitny*
mieszać > *przeszkadzać*
podlizywać się >
przypochebiać
przeciagnąć > *podać, np.:*
dłoń, rękę
przechodzić się > *mieć*
predyspozycje
- Думи от украински
произход:

монета > *бодка*
линия > *брэзня*
система > *уредба*
диаметър > *пречник*

czerep > *czaszka głowy*
harować > *peździć ciężkie*
życie
hołysz > *biedak*
hreczka > *gryka*

• Гърцизми:

харесва ми > *ревне ми*
са
проблема > *гадка*

• Ориентализми:

cyfra > *zero* – *от арабски*
kawon > *arbuz* – *от*
турски

3.2.3. Отношение към регионализмите.

Една от проявите на пуризъм, която не е част от куба на пуристичните ориентации на Джордж Томас, но си струва да се отбележи, това е *пуристичният егоцентризъм*. Някои публицисти и дейци, сред които можем да добавим и Вл. Неджведски, са убедени, че именно техният идиолект и техният езиков усет са най-меродавният образец за правилен език, затова пропагандират, че думите, изразите и стиловете на изразяване, които те оценяват като правилен език, са всъщност единствените допустими, а всичко останало оценяват като лош, неправилен и недопустим език.

И двамата автори (А. Лентовски и Вл. Неджведски) критикуват различни видове регионализми, изразявайки желание да въведат хиперкоректни полски форми, например:

Успешни:

źórowina > źurawina

stół > stół

Неуспешни:

moźna > moźno

kolega > kolego

gąszcz > gęszcza

wątroba > wętroba

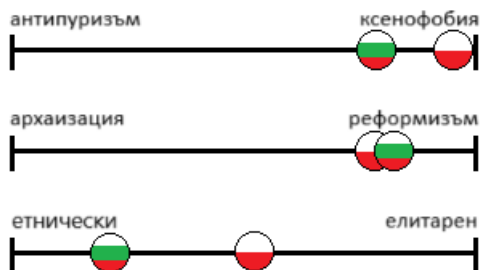
skąpiec > skępiec

Това са примери, в които те изразяват своите предпочитания към различни варианти на съответните думи на базата на правила и принципи от книжовния език.

3.1.4. и 3.2.4. Обобщение на възгледите.

Подточките 3.1.4. и 3.2.4. предоставят визуализация на относителното класифициране на пуризма според споменатите в първа глава оси на Дж. Томас.

Краен резултат:

Списъците с лексикални единици от чужд произход в първите две подточки подкрепят изводите от нея.

3.3. Разлики в съотношението на чуждата и домашната лексика между книжовния език и диалектите

Третата подточка на третата глава сравнява разликите в България и Полша между книжовния език и диалектите, с оглед на разликата в съотношението между чуждиците и родните думи. Представлява емпирично доказателство, че народната реч съдържа повече чужди думи (особено немски думи в полския и турски думи в българския език) от националния книжовен език. Повечето от изредените примери за заместени с други думи в книжовния език.

В представените примери (подбрани по честота на употребата) за полския език има:

– 18 лексикални единици от кашубската група, всичките от *немски произход*. Петнайсет от тях в книжовния език имат полски произход, две – *немски чуждици* заместени с *френски*, а една – с *италиански*.

– 12 лексикални единици от великополската група, всичките от *немски*, освен думата *antrejka*, заемка от *френски*. Десет от тях в книжовния език за заместени с *домашна лексика*, думата *ancig* – от *френската дума garnitur*, а думата *antrejka* си има два

синонима – един от полски и един от френски произход.

– 15 лексикални единици от мазовецката група, три от *немски произход*, седем от *руски* и пет от *идиш*. Единайсет от тях са заместени с думи от *полски произход*, две – с думи от *латински*, *rospiska* в значението си на списък е заменена с *латинската дума lista*, а в значение на разписание – с *полската по произход дума rozkład*. И при мазовецките говори отново присъства думата *ancug*.

– 15 лексикални единици от силезийската група, осем от *немски произход*, четири от *чешки произход* и отново думата *antryj* (също като великополското *antrejka*), която е от *френски произход*. Дванайсет от примерните думи в книжовния език са изместени от *полски думи*, отново присъства думата *ancug*, заменена с *френското garnitur*, а една е заменена с *латинска дума* (думата *impreza*).

– 6 лексикални единици от малополската група, четири от *немски* и една от *латински произход*. Две от тях в книжовния език са изместени от *полски думи*, две – от *френски*, една – от *латински* и думата *franca*, която има две значения. В буквалното ѝ значение книжовният език използва *латинското cholera*, а в преносното ѝ значение – *полската дума złońnica*.

Сред примерите от български език виждаме 6 гръцки думи (главно характерни за югозападна България, близо до границата с Гърция и до зона с

продължително историческо българо-гръцко двуезичие), 2 думи от *персийски* и една от *арабски* (и трите заети през *турски*), 2 от *румънски*, една от *италиански* (характерна за северозападна България) и 18 *турски*. 25 от тях не са допуснати до книжовния език, функционално заместени със свои *български* родни еквиваленти, една – от *гръцки*, една – от *латински*, една – с *български еквивалент*, но навлязъл в речта през *църковнославянски*. Думата *дамга* на български може да се нарече с българската дума *печат*, а може и с руската дума *клеймо*. По същия начин северняшкият диалектизъм *малай* в националния език в зависимост от смисъла, който носи, може да бъде заместен със старата славянска дума *чаша* или с германската по произход дума *кана* (от нем. *Kanne*).

Немските думи в полския език по функционалност приличат най-много на турските в българския, затова фокусът пада върху тях. Стилистичният им характер е преобладаващо народен, като в диалектите преобладават и многократно превъзхождат чуждиците, заети от други езици. Оттам можем да заключим, че въпреки смяната на епохите и на модата в езиковите тенденции, след себеосъзнаването си като нации българите и поляците продължават да имат сходно отношение към езиковото влияние от най-влиятелния пряк съсед, аналогична реакция към

възприемането на съответния значителен по количество речников състав като нископрестижен и допускаща по-ограничен брой немски и турски думи до книжовния език. Приликата е неоспорима. Разбира се, негативни реакции има и към други чуждици, но те съвсем не са до такава степен масови, колкото тези към съответно турското и немското езиково влияние. Говорите от своя страна повече се опират на интуицията на по-малки общности и не съдържат такава осъзната реакция, както в книжовния език и затова съотношението е такова, с изразена разлика между броя чуждици в народния и в книжовния език.

Глава 4. Статистически данни от речници в съвременния български и полски език

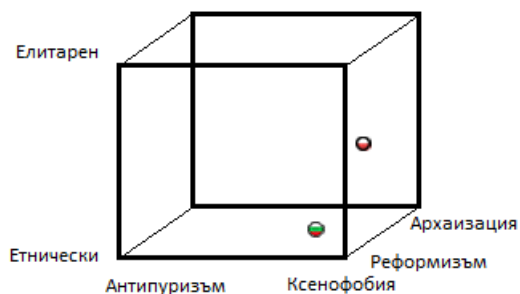
Четвъртата глава представлява кратко представяне статистически данни, ексцерпирани от полски и български речник на съвременния книжовен език, както и от данни на Българската академия на науките и от Полското научно издателство. Статистическите данни показват съотношението между думите с различен произход, колко процента са домашни (пряко наследство от праславянски), колко имат турски, немски, руски, гръцки, латински и всякакъв друг чужд произход. Тъй като цифрите и статистиките са значително по-точна наука от хуманитарните абстрактни понятия,

тези конкретни статистики имат за цел да допринесат за убедителността на анализа и за верността на наблюденията от научна гледна точка.

Относителните статистики са:

- В българския език – около 30%
- В полския език – около 20%

Въз основа на информацията от трета и четвърта глава можем да поставим българския и полския пуризъм в куба на Джордж Томас на следните места:

Важно е да се отбележи, че статистиките от речниците вземат предвид само чужди думи, вече утвърдени в активната употреба. Такива статистики не е възможно да бъдат напълно точни. Основната причина за това е, че лексиката се променя много бързо и на всеки десет–двайсет години се обновява около 25% от целия речников състав.

Това от своя страна не означава, че относителните преценки, които дадена статистика ни дава, са излишни. Те все пак помагат да видим общата картина така, както един списък с думи не ни позволява.

III. ПРИНОСИ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основният мотивиращ фактор, вдъхновил представения дисертационен труд, е относителното отъствие на съпоставителен поглед при проучванията на пуризма в славянските езици, както и някои елементи на интердисциплинарност. Затова основни приноси на труда са:

1. Съпоставката между български и полски език

2. Екстралингвистичният поглед върху косвените връзки между географската, историческата и социологичната действителност и езика.

3. Опитът за обективни критерии и въвеждането на теорията на Дж. Томас при анализирането на пуризма в славянските езици.

Многото прилики и общи тенденции в проявите на пуризм в българския и в полския общественно-политически живот прави тяхната съпоставка не толкова трудна, постижима задача. Въпреки географските и исторически различия

между двете страни, общият славянски произход и съществуването като част от европейската цивилизация създават много общи предпоставки, поради които България и Полша имат достатъчно общо и могат да бъдат сравнявани.

Пуризмът в двете страни има повече прилики, отколкото разлики – започва по един и същ начин, произтича от политическо подчинение на политически суперсили и не държи на елитарността. За разлика от други общества, където опозицията между нисшата и висшата класа е огромна, при българите и поляците пуризмът не се вълнува от никакво класово разделение, а набляга само на опозицията *наше* ~ *чуждо* (на ксенофобията). Също много общо има в обществените тенденции, срещу които пуризмът стои в опозиция – епохи, в които някои чужди езици се радват на повече престиж от родния, което предизвиква пуризма да се появи като реакция срещу тези тенденции.

Приличат си и по разликата в характера на диалектите в сравнение с книжовния език – и в двата езика диалектите възприемат чуждици в зависимост от другите етноси, с които си взаимодействат на своята територия. Диалектите имат висока търпимост към тези чужди думи, но много от тях биват изолирани и никога не достигат до кодифицираната норма.

По отношение на самата пуристична ориентация, както Джордж Томас дефинира критериите, българският и полският пуризм си приличат. И в България, и в Полша не се наблюдава у пуристите видима склонност към архаизация на езика, а дори и има известно желание за реформизъм, поради осъзнаването, че новото време изисква нови езикови средства.

За да посочим къде са разликите, първо можем да кажем, че по социалната ос (етнически ~ елитарен) полският пуризм е по-скоро неутрален. За разлика от него българските пуристи (особено И. Богоров) клонят повече към етническото и дори се стремят да ограничат църковнославянското влияние върху новобългарския език. В полския контекст Вл. Неджведски има свои предпочитания към конкретни произношения на някои исконно полски думи и критикува други техни регионални варианти.

IV. ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА В АВТОРЕФЕРАТА

- Бояджиев 2011:** Бояджиев, Т. Българска лексикология. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2011.
- Николова 2004:** Николова, Н. Билингвизмът в българските земи през XV-XIX век. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2004.
- Николова 2015:** Николова, Н. Пуризмът в епохата на българското Възраждане. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2015.
- Стаменов 2011:** Стаменов, М. Съдбата на турцизмите в българския език и в българската култура. София: Изток-Запад, 2011.
- Стойков 1993:** Стойков, С. Българска Диалектология. София: Издателство на БАН, 1993.
- Bańko, Drabik, Wiśniakowska 2007:** Bańko, M., Drabik, L., & Wiśniakowska, L. Słownik spolszczeń i zapożyczeń. Warszawa: PWN, 2007.
- Dubisz, Karaś 1995:** Dubisz, S., Karaś, H., & Kolis, N. (1995) Dialekty i gwary polskie, wyd. 1. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1995.
- Hobsbawm 1983:** Hobsbawm, E. The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Markowski 2005:** Markowski, A. Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005.

Niedźwiedzki 1917: Niedźwiedzki, Wł. Wyrazy cudzoziemskie zbyteczne w polszczyźnie. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1917.

Strawińska 2018: Strawińska, A. Aleksander Walicki i Aleksander Łętowski o stanie polszczyzny północnokresowej. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2018.

Strawińska 2004: Strawińska, A. "Polszczyzna wileńska początków XX wieku w poradniku Aleksandra Łętowskiego." 2004.

<https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/9519/1/BAJ_4_2004_A_B_Strawinska_Polszczyzna_wilenska_poczatkow_XX_wieku.pdf> [03.01.2025].

Thomas 1991: Thomas, G. Linguistic purism. London, New York: Longman, 1991.

Wilkoń 2000: Wilkoń, A. Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny, wyd. 2. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000.

V. ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОБЛЕМАТИКАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Екстралингвистични фактори, влияещи върху оформянето на нациите и националния език. В: *Съвременна лингвистика*, бр. 2. Ред. Вл. Миланов, Д. Денчева. София: университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2023, стр. 21–31.

2. Класификация на видовете пуризм и тяхното проявление в Полша. В: *Studia philologica universitatis velikotarnovensis*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“. (под печат)

3. Общи наблюдения върху съотношението на чуждестранните думи в българските и полските диалекти в съпоставка с книжовния език. В: *Linguarum Universe*, том 2, кн. 2. Ред. М. Костова-Панайотова, Л. Илиева, А. Личева, П. Осенова, Цв. Ракъовски. София: Сдружение за академични изследвания и култура, 2025, стр. 170–176.